

Bakó Endre:
NAGY IMRE
(1896-1942)

„Én már szenvedtem annyit, hogy az a csoda, hogy megvagyok még... Kemény urasági földeken, piszkos, bűdös ökörhodályokban fogyott el életem legszebb lángja. Másfél holdnyi zsellérföldünk sohasem adott elég kenyeret, nehéz munkát kellett végezniem, hogy egypár mázsa búzát szerezzek hozzá... Majd ha még élek, megírom az önéletrajzom, az élményeimet, szenvedéseimet. Hozzá is fogok nemsoká.”

E sorok a *Szabad Szó* című parasztpárti hetilapban láttak napvilágot 1942. február 15-én. Az önéletrajzra már nem futotta az időből: a hátralevő tíz hónap a halál árnyékában, riadt, komor küzdelemben telt el.

Nagy Imre cseppet sem túloz, amikor páriasorsát panaszolja. Amikor az országban általában egy pengő volt a napszám, Biharban nyolcvan fillér. Időnként a hatvanfilléres szerződéseket is nyíltan kötik, holott a törvény szerint nem volna szabad.

A költő szegénységbe született 1896. október 23-án, Nagy Jakab sárrétudvari zsellér és Hegedűs Ágnes napszámoslány házasságából. Az élet első nagy csapása kilencéves korában érte. 1905 nyarának egyik napján édesanyja ebédet vitt a férjének a mezőre. Hirtelen nagy vihar támadt, az asszony elázott, megfázott, és rövidesen meghalt. Nagy Jakab csak évek múlva vitt új asszonyt a házhoz, Bujdosó Rozáliát, gyermekével együtt. A család később öttagú lett, mert Bujdosó Rozália a nagyváradi menhelyből kivett egy kislányt, Nagy Rózát, akik édesgyermekként nevelkedett Nagy Jakab családjában.

A szülők szorgalmas, komoly gondolkodású s voltaképp jó emberek, de lelküket megkeményítette a paraszti nyomorúság. Mihelyt cseperedni kezdett, Imre fiukat is munkára fogták, hiszen minden fillérre égetően szükség volt. a gyermek Nagy Imrét munka közben súlyos baleset érte: ráesett a ló, s három helyen eltört a bal karja. A baleset következményét sohasem tudta kiheverni, bal keze nem gyógyult meg tökéletesen. Katonának ugyan behívták, s egész életében nehéz fizikai munkát végzett, de a sérült kéz az idők során egyre gyengült. Veres Péter már megírta Nagy Imréről szólva, hogy zsellérembernek micsoda hátrány a testi fogyatékoság. A cseléd annyit ér, amennyi a munkaereje, a szó fizikai értelmében.

A költő gyerekkoráról keveset tudunk. Hat elemit végzett, s már iskolás korában nagyon kedvelte az irodalmat, különösen a verseket. Magasabb iskolákról azonban szó sem lehetett. de így is fogékony minden szépség, művészet, kultúra iránt. Újságot és könyveket olvas, kedvvel tanulja a dalokat, a nótákat. Saját bevallása szerint a rigmusírással már fiatalon megpróbálkozott.

A Sárréten minden falunak megvolt a maga rímkovácsa, olykor több is. Berettyóújfaluban és környékén még egy-két évvel ezelőtt is lehetett találkozni a „szentpéterszegi emberrel”, aki rímbe szedte a környék nevezetes eseményeit. Nagy Imrének gazdag hagyomány állt rendelkezésére a mesterség elsajátításához, melyre nem csupán hivatásérzetből törekedett, hanem egy kis haszon reményében is. a lakodalmakban, keresztelőkön, disznótorokban, temetéseken hozzájutott egy kis külön-keresethez s néhány jó falathoz. Hagyatékában (a berettyóújfalui Bihari Múzeumban őrzik) fennmaradt néhány alkalmi

versezete. Igaz, nem a legjellegzetesebbek, nem a legjobbak közül, de a fogalomalkotás kedvéért a *Sándor és Ilonka esküvőjére* című verses leveléből idézünk néhány sort:

Boldogságotoknak szívünkben örülünk. / Legyen szép az út, melyre most léptetek. / Nyíljanak rózsái egy boldog életnek. / / Életetek fája szép bimbókat hajtson, / Melyre a jó Isten sok dús áldást adjon. / És nyúljon el hosszan éltetek folyása, / Ne legyen sohasem annak hervadása.

A fiatal ember, mint kortársaitól tudjuk, apró legény léteire ügyes, szorgalmas a munkában is, de különösen kitűnik, ha az eszét kell használnia. A jeles napokon szívesen látott vendég mindenütt, így tehát az egész falu bizalmas viszonyban van vele. A tréfák, évődések hozzátartoznak a hangulathoz, s Nagy Imre érti a tréfát. Egy lakadalomban valaki ellopta a rigmusos ember kanalát, s elkiáltotta magát: „Kutya legyen, akinek nincs kanala.” Nagy Imre nem szól semmit, kivett a kenyérből egy kenyérvéget, kicsipkedte a belét, s kikanalazta vele a levest. Akkor odakiáltott a tréfacsinálónak: „Kutya legyen, aki a kanalát meg nem eszi.” S azzal megette a kenyérvéget... Ehhez hasonló adomát többet is tudtak róla Sárrétudvariban.

Egy ízben édesapja említette neki, hogy róla még nem fabrikált rigmust. Nagy Imre hamarosan elkészült vele:

Nagy Jakabnak van két fia. / Egyik költő, másik molnár. / Mind a kettő rongyosan jár.

A versike akaratlanul is elárulja a dédelgetett, titkos szándékot: a rigmusos ember költő akar lenni. Vakmerő remény! Magyarországon még nem volt rá példa, hogy hatelemis, falusi magányba zárt ember költőnek készülődjön. Nagy Imre mellett nem állt senki, aki bízta inspirálta volna. Azokat a széplelkű nőket, akiket veseiben emleget, csak jóval később ismerte meg,

feleségét, Rácz Zsófiát 1928 januárjában hozta Püspökladányból. A húszas évek derekán a „mezítlábasok” még nem léptek nyilvánosság elé; Erdélyi Józsefről nem igen hallott, vagy ha igen, személyes példája nem bátoríthatta, hiszen Erdélyi iskolázott ember. Merész terve tehát tehetsége sugallatára fogant.

A költővé válás, a nevelődés állomásait nem ismerjük. Kötetei nem adnak pontos képet, mivel nem veszik figyelembe a versek keletkezésének időrendjét. Tudjuk azonban, hogy pályája kezdetén a népköltészet, Petőfi, a petőfieskedők, Ady Endre, Oláh Gábor hatottak rá. A harmincas években megismerkedett egyes szocialista költők munkásságával, részben kötetek, részben a *Népszava* révén.

A Bihari Múzeumba került tulipános ládájában néhány rongyossá olvasott könyv és folyóiratpéldány található. A családi felvilágosítás szerint féltve őrzött kis könyvtárának ez már csak a töredéke. Ám töredék voltában is érdekes listát kínál a gyűjtemény. Némelyik könyvet érdeklődés, némelyiket a véletlen irányította hozzá. Ady Endre könyvei közül megmaradt az *Új versek*, a *Vér és arany*. Birtokában volt Zempléni Árpád: *Turáni dalok*, Kiss Ferenc: *Így vagyunk együtt*, Várnai Zseni: *Ím, itt az írás*, Benjámín Ferenc: *Bilincsbe* című kötete. Sok Szabó Dezső-füzet jutott hozzá, főképp egy budapesti kézimunka-tanárnőtől, Kiss Margittól, a ki felfigyelvén Nagy Imre verseire, levelezni kezdett vele, s könyveket küldött neki. Megvolt Szabó Dezső *Élet és Irodalom* című folyóiratának első száma, a Benedek Marcell szerkesztésében megjelent *Dante Könyvkiadó Emlékkönyve* (1919-1935), a Magyar Paraszt Szövetség broszúrái, Hatvany Lajostól az *Ady és Léda*, a *Gonsolat* című folyóirat egyik száma, a *Szabad Szó* térképmelléklete, a

Líra című folyóirat egyik száma 1927-ből, az *Osztályharcok Franciaországban* című könyv. A bejegyzésekből az is kiderül, hogy Kiss Margiton kívül dancsházai költőtársa, Horváth Lajos, egy Takács József nevű elvtárs és Kállai Gyula ajándékozott neki könyveket. A felsorolás azt is érzékelteti, hogy Nagy Imre milyen eszmékkal, ideológiai és politikai áramlatokkal került ismeretségbe élete során. A szociáldemokrata tájékozódás főleg a harmincas évek közepére esik.

Ettől azonban még messze vagyunk. 1926-ban Nagy Imre már harminc éves, de még nem jelent meg verse. A publikálás szinte elérhetetlen ábrándját végül a szerencse váltja valóra. A *Magyar Falu* című hetilap 1927 januárjában bejelenti, hogy a jövőben rendszeresen szóhoz engedi a falu népköltőit. „Használható költeményeket szívesen közlünk, mert azt akarjuk, hogy minden tehetséget kiemeljünk az ismeretlenség homályából” – hangzik a felelőtlen biztatás. Kiderült, hogy a falvakban százával élnek népköltők. A felhívásra annyi verset küldtek, „mint eső után kecskeméti salátát a bécsi piacra” – hogy az újság szóhasználatával éljünk. Csak Nagy Imre jelentkezett kettő. Az egyik Kémeri, a másik Sárrétudvari előnévvel különböztette magát.

A *Magyar Falu* című lapot még Nagyatádi Szabó István kisgazdavezér alapította az első világháború idején. Az újság híven követte a kisgazdavezér tévelygéseit, majd Nagyatádi halála után Gömbös Gyula tette rá a kezét. A *Magyar Falu* ellenzéki lap volt, kíméletlenül támadta a kormányt – de jobb oldalról. Az ellenzéki hangvétel megtévesztett sok értelmes parasztembert is, Biharba annál inkább, mert szerkesztője 1928-tól az a Zsirkay János, aki nagyváradi újságíró korában a radikális *Váradi Hét*-ben az első

között adott hangot a katonák békevágyának, a frontharcosok barátkozásának. De a plebejus indulású újságíró a fajvédők táborába sodródott. Nagy Imrét nem politikai megfontolások vitték a laphoz: hat év alatt, 1927-től 1932-ig, amíg a *Magyar Falu* kötelékébe tartozott, mindössze két-három politikai cikke jelent meg, s azokkal ma sem vallana szégyent. Őt elsősorban a verspublikálási lehetőségek vonzották. Az említett hat esztendőben csaknem száz versét közölte a lap.

A *Magyar Falu* költői versenyt hirdetett. 1929. március 31-én a bíráló bizottság úgy döntött, hogy a hetilap táborában a „legtehetségesebb versírónak Nagy Imre sárrétudvari földművest tarja, s mint ilyennek, neki ítélte a versírás bronztulipánját”. A szerkesztőség küldöttséges július 27-én, a sárrétudvari községházán, ünnepélyes külsőségek között adta át a díjat. Nagy Imrét a falu lelkesen ünnepelte. A „pórok költője” ekkor még élvezte a község előljáróinak rokonszenvét is: díszebédet adtak a tiszteletére. A *Magyar Falu*-ban Zsirkay János és Pölöskei János riportban számolt be az eseményről. Zsirkay többek között a megdöbbentő szegénységről ad hírt. Nagy Imre apjával is beszélgetett, s az öregember vádlón panaszolta, hogy filléres álmait sem válthatja valóra. Negyven éve nincs annyi pénze, hogy a saját kezűleg alkotott karoslócat befesthesse.

„Egyszerű, hófehér szobácska, földes és alacsony, egyszerű csizmás gazdaemberek. És mennyi szárnyalás, mennyi lelki gazdagság, mennyi felemelkedettség.... A kis, vékony, törékeny termetű, de annál temperamentumosabb Nagy Imrénk folyton a magyar jövőt feszegeti, s hogy a jelen sivár nyomorúsága ne nyomja el a lelke szárnyalását, a költőktől idéz... Ott a kis könyvtár a lóca végén... Ady sorait szürcsölik, olvasgatják, magyarázzák, idézik. S hogy nincs pénzük,

hogy mindazt megvehessék, amire vágnak, kicserélik könyveiket” – jellemzi a házat Zsirkay.

A pályakezdő Nagy Imre költészete még nem komor. A költő átéli a létezés örömét, az emberi érzelmek gazdagságát, a természet lélekemelő szépségét. De az idillt kerüli, mert öröme nem teljes. A nemzet sorsa nyugtalanítja elsősorban, „a magyar éjszaka”. Nagy Imrének is alapélménye a pusztulás víziója. E gondolatok forrása Ady költészete. Tőle versépítő elemeket, szimbólumokat is átvett.

Osztálytudata meglepő gyorsasággal fejlődik. Már 1929-ben feltűnnek „póri versei”, melyek azután meghatározzák költészete karakterét.

A *Magyar Falu*, Nagy Imrere s Sinka Istvánra való tekintettel, havonta jelentkező irodalmi mellékletet indít. Hiába azonban a helyin épszerűség, a két költő megkoszorúzása (1930-ban Sinka nyerte a bronztulipánt), a *Virágoskert*-nek nincs irodalmi rangja. A két költő tudja már, a *Magyar Falu* révén sohasem fognak belépni az irodalmi köztudatba, ezért más lapoknál is próbálkoznak. Nagy Imre a *Föld és Szabadság* című hetilaphoz és a *Népszavó*-hoz küld verseket, s egymásik meg is jelenik. A „hütlenséget” persze Zsirkay nem nézi jó szemmel. A tegnap még dédelgetett kedvenceket egyszer csak rideg bánásmódban részesíti. Az elhidegülésről tudósít Nagy Imre Horváth Lajoshoz írt levele is:

„Szeretett kedves Komám! Először is fogadd üdvözetemet. Régen nem beszéltem már veled, pedig sok mondanivalóm volna. Vártalak sokszor, hogy eljössz. Én is készülődtem sokszor, de mindig közbejött valami. A vers írással hogy vagy? Nem érdemes! Tudod, a *Magyar Falu* egy szép kis versemet, a *Verőfényes virágillatban* címűt, leadott a Fekete Sándor – Molvány

neve alatt, lehet ez? én rögtön tiltakoztam ellene, de azt írták vissza: ha Fekete Sándor nem tiltakozik, akkor nem igazítják helyre a hibát. Nagyon mérges voltam, az anyjok Istenit! Tudod, ha pénzem volna levelezésre, küldenék Fekete Sándornak vagy száz verset, szegénynek, legalább akkor nem törné a lopótököt a rongy rigmusok kiizzadásán, amelyeneket ő talál fel a Magyar Falu asztalán.

Most elküldtem tizennégy verset Cs. Csermely Istvánnak Kaposvárra, az anthológia részére. Hallottál te már erről az íróról?

A Magyar Falu-tól igencsak kifelé van fordítva az én kordém rúdja is. no, sebaj, alaposan megírtam nekik... Ezekben a feltálatl versekben nincs semmi új, nincs nagy mondás. Csak erőltetett döcögések, melyek lármájában elvész az igazi. No, de mit várjunk egyebet. A bajomi vásárra nem tudom, hogy megyek el... stb."

A szakítás végül megtörtént. 1932 októberében, amikor Gömbös Gyula átvette a hatalmat, Zsirkaynak kényelmetlenné vált Nagy Imre verseit, a paraszti nyomorúság e szociografikus látleteit, lapjában közölni. Nagy Imre 1934 elején versben számol le a múlttal. A vers címe: *Emlékeztető*. Zsirkaynak ajánlja.

Emlékszik-e még a kiskertünkre, / S az akácok bús, nyári dalára? / S azóta ez a táj sok jajt szült, / S nem találtunk itt vigasztalást.

A Magyar Falu-tól való eltávolodás után a költőre sűrű csend borul. Sinkának könnyebb, őt Féja átvitte a Szabadság-hoz, Barsi Dénes a Komárom és Vidéké-hez hívja, s már 1933 nyarán barátok szervezkednek első kötetet kiadására. Nagy Imrének viszont alig jelenik meg verse, pedig ekkorra érik igazán költővé. Kétségbeejtő nyomorban él, kilencedmagával. (Felesége, három gyerek, két öreg szülő, két állami gyerek.) Ezekben az

években kerül kapcsolatba a szociáldemokrata mozgalommal, főleg Kállai Gyula közvetítésével. Noha falun tiltották a szociáldemokrata párttevékenységet, a párt egyes kiemelkedő személyiségei – sokszor a központ akarata ellenére – tartották a kapcsolatot a földmunkások vezetőivel. A politikai tevékenység falun az olvasókörok, egyletek égisze alatt folyt. Persze ezt a csendőrség is tudta; Nagy Imrét zaklatták, de tetteleg sohasem bántalmazták. A harmincas évek közepén Veres Péter is a *Népszavá*-hoz egyengeti az útját. Legkitartóbb segítője azonban Kállai Gyula. Az ő riportjai már forrásértékű dokumentumok. Egyik írásából tudjuk azt is, hogy a költő 1938 januárjában nem tudott kimozdulni a kemence mellől, mert szétmállott a csizmája, és a veséje is egyre fájt. Nagy Imre egyetlen jövedelemforrása megint a rigmuskötészet: negyven-ötven filléretet alkuszik ki a megrendelőktől. Pedig Nadányi Zoltán még abban az évben leírta róla: „Egyszerű földműves, de olyan strófái vannak, hogy az ember ámulva látja: írhatta volna Arany János.”

A már évek óta tartó csönd 1938-ban kezd oldódni. Kállai Gyula riportot ír róla, és szerepeltei a Márciusi Front debreceni lapjában, a *Tovább* című folyóiratban. A második számban jelenik meg Nagy Imre cikke: *A jogról és a kenyérről*, Egy bihari földmunkás aláírással. Kemény írás, nem panasz: vád! A *Tovább* harmadik, egyben utolsó számában a sárrétudvari földmunkások nevében tesz hitet a Márciusi Front mellett, miközben leleplezi a kormány „népugraszto jelszavait”.

Hogy nyomorán enyhítsen és prózáirói készségét fejlessze, a *Népszava* 1938 elején riportírásra biztatja. Nagy Imre rövid, lényegre törő írásokat küld. E riportok azt is igazolják, hogy versei életanyagát mindig a közvetlen valóságból merítette; nincs abban semmi

túlzás, amit az ökörhodályok borzalmairól ír. De verseinek a *Népszava* nemigen tudott helyet adni.

Talán ez, talán más, bonyolultabb tényezők játszotta szerepet abban, hogy Nagy Imrét végül is a népi írók mozgalma emelte költő rangra. Újabb kutatásoknak kell tisztázniuk, hogy miért csak 1939-ben keres (vagy kap?) utat a népi írókhoz, hiszen Szabó Pált, Sinka Istvánt, Veres Péter már korábban ismerte.

1939-től Szabó Pál hetilapja a *Szabad Szó* hozza a legsűrűbben verseit, továbbá a Móricz nevével jegyzett *Kelet Népe* és a *Kis Újság*.

Nagy Imre ekkor már 44 éves, s nagyon beteg. Néhány jóbarát Püski Sándornál kiharcolja Nagy Imre első kötetét. A kiadó vállalja a verseket, de a tiszteletdíjat példányokkal fizeti. Nagy Imre a *Holtak deresé*-t a biharbajomi vásáron kínálgatja...

A *Holtak deresé* nem jutott be az irodalmi köztudatba. A folyóiratok közül csak a *Kelet Népe*, a *Pásztortűz* és a *Diárium* vett róla tudomást, továbbá öt periferikus újság szentelt neki néhány sort. Jellemző, hogy amikor Nagy Imre 1941 őszén felkereste Zilahy Lajost a *Híd* című folyóiratnál, Zilahy a többi östehetség versével együtt adta át az övéit is Jankovich Ferencnek. Jankovich cikkben foglalkozott az „östehetség-lázzal”: aggasztó tünetnek, a nép lelki válságának tartotta „az irodalom felé tódulást”, de a kezére bízott anyagból kiemelte Nagy Imre *A pásztor halálára* című versét. „Mégsem merném felbátorítani, hogy irodalmi ábrándokkal rontsa magát” – fejezte be a cikket.

Nagy Imrét mélyen sértette az alapjában nem rosszindulatú, mégis tájékozatlan minősítés. Jankovich nem tudott róla, hogy már kötete van, s azt tagadta meg tőle, ami Nagy Imre legfőbb célja volt: egy kis helyet a magyar irodalomban. A költő versben válaszol (*Ne*

bátorítson), és a vershez kommentárt fűz. „... Azt nem tudja Jankovich Ferenc, hogy az én költészetem a parasztság szenvedésének, bús sorsának égő és örök csipkebokra, melyből az Isten szól a fájdalmas magyar mezőkhöz.” A *Szabad Szó* is polemizál Jankovichcsal, aki „nagyon jól tudja, hogy mit jelent parasztnak és írónak lenni Magyarországon”. Ekkor írja Nagy Imre azokat a megrendítő sorokat, melyekből a jegyzet elején idéztünk.

1942-ben gyakran szorul kórházi kezelésre. Úgy tudja, hogy gyomorfekélye van, s némelykor halálfélelem gyötri. „Attól félek, hogy el fogok patkolni” – mondja augusztusban Sarkadi Imrének a *Debreceni Újság* – *Hajdúföld* fiatal riporterének. A klinikán járt Debrecenben, majd felkereste Gulyás Pált, aki Sarkadihoz irányította. A fiatal riporter kifaggatta, még azt is lejegyezte, hogy Sárrétudvariban lakik. Nagy Imre az utolsó nyáron dinnyecsősz volt, végre lenen ideje írni, de már nincs kedve hozzá. Inkább olvas. Újabban Villont és más francia költőket, de felsorolja szinte az egész klasszikus magyar irodalmat, az élők közül pedig a népi írókat említi.

Ősszel a betegsége elhatalmasodik. Berettyóújfaluban barátja, a kórház fiatal alorvosa, Zöld Sándor gyógykezeli. A költő állapota december elején válságosra fordul, harmadikán hazaküldik. December 5-én este kezdődött agóniája, s másnap hajnali öt órakor halt meg. két nappal később, december 8-án temették. Temetésén egyetlen barátja sem volt jelen; halála híre egyes lapokhoz késve jutott el.

Költészete szélesebb körben csak halála után vált ismertté. Összegyűjtött verseit 1943-ban már több megértés fogadta, de csak 1958 után foglalt el méltó helyét irodalmunkban. Amikor kritikusai tisztázták, hogy költészete a két háború közötti időszak fontos

irodalmi dokumentuma. A szegény jobbágy *költőjének*, Arany Jánosnak a hangját folytatat, jobbára ezt a témát variálta, olykor azonban megidézte Dózsa György szellemét is. tudatosan szegődött a társadalom alján tengődő népréteg, a viskók, a hodályok népnek krónikásává. Osztozott sorsukban, szó szerint vette Arany János intelmét: „Költő az legyen, mi népe.” Ő maga is megfogalmazta, hogy szolgálni akar osztályostársainak, a szenvedőknek, a nyomorgóknak, akiknek mégis van hitük és álmuk, költő számára gazdag lelkviláguk.